

Kanaal van Sint Andries

Ligging

Het Kanaal van Sint-Andries is gelegen tussen de dorpen Rossum en Heerewaarden op de 'landbrug' tussen de Bommelerwaard en het Land van Maas en Waal. Het kanaal heeft een lengte van 1,5 kilometer. Het zuidelijke deel van het kanaal betreft een oude Maasmeander die verder rondom het dorp Alem loopt.

Geschiedenis

Van water en strijd

Het Kanaal van Sint-Andries: klein van stuk, maar groots van historie. Op dit punt komen veel typische Rivierengebied-verhalen bij elkaar. Verhalen over strijd; de strijd tegen Spanjaarden, Pruisen, Fransen of Duitsers en de strijd tegen het

water. Verhalen over het vervoer over water; met het kanaal van Sint Andries als hedendaagse representant hiervan. Het kan niet anders of we komen hier bij een levend en levendig stuk geschiedenis terecht.

De Tachtigjarige Oorlog

Deze geschiedenis begint in het midden van de Tachtigjarige Oorlog. De noordelijke Nederlanden bevochten hun vrijheid tegen de Spanjaarden die de zuidelijke Nederlanden nog grotendeels in handen hadden. De grote rivieren zijn in deze strijd belangrijke scheidslijnen. Bij Heerewaarden raken Maas en Waal bijna aan elkaar. Op deze strategische plek stichtten de opstandelingen fort De Voorne (ook wel fort Nassau) ten noorden van het dorp Heerewaarden. Ten zuiden van het dorp bouwden de Spanjaarden fort Sint-Andries (vernoemd naar Andreas van Oostenrijk, de plaatsvervangend gouverneur-generaal voor de

Zuidelijke Nederlanden). In 1599 kwam dit laatste fort gereed en al een jaar later is het in Staatse handen. Bij beide forten kwamen waterwegen te liggen: bij Fort Nassau het Voornsche Gat en bij Fort Sint-Andries het Schanse Gat.

Heerewaarden, een prachtig gebied van overlaten.

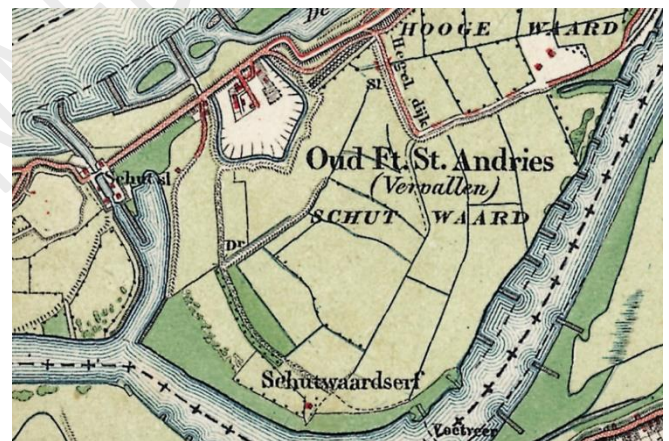
De Heerewaardense overlaten

Zoals gezegd is Heerewaarden bijzonder strategisch gelegen tussen Maas en Waal. Ook voor de waterhuishouding gaf dit voordelen. Zo maakten het Voornsche en Schanse Gat, tezamen met het hiertussen gelegen Gat van Heerewaarden, onderdeel uit van het waterhuishoudkundige systeem van de Heerewaardense overlaten. Een overlaat is een lage of door te steken dijk waar in het geval van hoge rivierstanden het water via het land verder stroomt naar een lager punt op de rivier of op een andere rivier. Bij Heerewaarden kon zo het water van de Waal naar de Maas stromen of omgekeerd. Het Schanse Gat was overigens wel een permanente waterverbinding.

Barsten in de verdediging

Aangezien de Spanjaarden weinig plezier beleefd hadden aan fort Sint Andries, bleef het relatief rustig rond dit fort. Dit verandert als in het rampjaar 1672 de Fransen het fort aandoen en het vrijwel geheel verwoesten, evenals fort Nassau. Daarna blijft het lange tijd stil. Tot 1815 als het vijfhoekige Nieuwe fort Sint Andries wordt aangelegd als voorpost van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Dit fort werd iets ten westen van het Oude fort Sint Andries (waarvan de wallen en restanten dan nog aanwezig zijn) aangelegd.

Ook de waterverdediging kent zijn goede en slechte tijden. Nog tot in de twintigste eeuw leidde de waterafvoer van de grote rivieren regelmatig tot grote problemen. De overlaten bij Heerewaarden hadden daarin een belangrijke rol gespeeld. Vaak stond zowel in de Maas als in de Waal dermate hoog water dat de opstuwing ervan via de overlaten werd versterkt. Met name aan het begin van de negentiende eeuw vonden er enkele grote overstromingen plaats in het Rivierengebied. Na de overstroming van 1855 werden in 1856 de Heerewaardense overlaten gesloten door de aanleg van de Heerewaardense Afsluitdijk. De verbinding tussen Maas en Waal bleef voor de scheepvaart behouden middels het kanaliseren van het Schanse Gat en de aanleg van een sluis (eveneens in 1856) net ten oosten van het Nieuwe Fort Sint Andries.

Het (oude) Kanaal van Sint Andries (bij de schutsluis) rond 1905 ten oosten van het nieuwe Fort Sint Andries.

En nu is het over

In het Rivierengebied blijft het echter behelpen. Grotere maatregelen zijn nodig. De Nieuwe Merwede werd aangelegd, gevolgd (in 1904) door de Bergsche Maas, waarmee de Maas weer een eigen riviermonding kreeg in het Hollandsch Diep. Voeg daarbij ook de Maaskanalisisatie van de jaren dertig en het leek erop dat de waterproblemen overkomen konden worden. Ook Heerewaarden kreeg in het kader van de Maaskanalisisatie de nodige aandacht. De Heerewaardense Afluitdijk werd verder verhoogd. Het oude kanaal van Sint Andries en de daarin gelegen sluis worden in

1934 vervangen door een breder kanaal en sluis. Dit nieuwe (en huidige) Kanaal van Sint Andries komt 100 meter westelijk van het oude kanaal te liggen aan de westzijde van het Nieuwe fort Sint Andries. Tot 1995/1996 zal het vervolgens wat betreft watersnood rustig blijven in het Rivierengebied.

Leven naast de ruïne

Rustig was het natuurlijk niet in de Tweede Wereldoorlog. Eén van de laatste oorlogshandelingen vond plaats bij het Nieuwe fort Sint Andries. Dit fort is dan in gebruik bij de Luftwaffe en werd in april 1945 opgeblazen bij het naderen van de geallieerde troepen. De ruïne van het fort is sindsdien blijven liggen en meer en meer onderdeel geworden van de natuur. In het daarnaast gelegen Kanaal van Sint Andries daarentegen bleef het zeer levendig. Het Kanaal vormt een belangrijke verbinding tussen Maas en Waal. Zowel de recreatievaart als de binnenvaart maakt er gebruik van. Schepen met een lengte tot 110 meter, een breedte van 13 meter en een diepgang van 3,5 meter zijn er welkom. Grotere en meer diepgaande schepen zijn aangewezen op het verder oostelijk gelegen Maas-Waalkanaal.

Het natuurlijke terrein van het voormalige nieuwe fort Sint Andries met daarin de luchtwachttoeren.

Langs het Kanaal van Sint Andries

Maar eerst dit

In mijn studietijd was de Bommelerwaard mijn heilige graal van de geografie. Ik viel als een blok voor het gebied en het Rivierengebied in het algemeen. Te lang was ik er echter niet meer geweest. Met het bezoek aan het Kanaal van Sint-Andries kwamen al die herinneringen weer boven en kon ik mij weer volledig onderdompelen in ons prachtige Rivierenlandschap. Vervolgens kan ik niets anders zeggen dat dit toch wel het mooiste landschap van ons land is. Alleen hier ervaar je de eenzaamheid, beslotenheid, weidsheid, geborgenheid en alle daaraan te verbinden landschappelijke contrasten ten volle. Als er ook maar iets geografisch in onze genen/in onze cultuur is opgeslagen dan moet het wel het Rivierenland zijn. Hoe mooi de Weerribben, Noordoost-Twente, het Limburgse Heuvelland of de Hollandse veenpolders ook zijn, alleen hier kom je altijd thuis. Dat is wat ik dacht na het bezoek aan dit kanaal en ik nam me plechtig voor dat gevoel ook te beschrijven om niet meer te vergeten. Nu terug naar het kanaal zelf.

En nu struinen

Het gaat natuurlijk nergens over die 1,5 kilometer kanaal, maar wat is het er genieten. Het eerste wat opvalt is dat er vrijwel geen weg, voet- of fietspad langs het kanaal ligt. Gelukkig is er, op de sluis na, ook geen hek. Dit betekent dat het langs dit kanaal heerlijk struinen is. Deze struintocht begint op de parkeerplaats van het Nieuwe fort Sint Andries aan de provinciale weg (Van Heemstraweg) net ten oosten van de sluis Sint Andries. Ongeveer op deze plek lag vroeger de sluis van het oude Kanaal van Sint Andries. Nu staat er aan de Waaldijk een monument ter nagedachtenis aan de gevallen tijdens de ontzetting van het fort.

Scheepvaart op de Waal.

Uit de hoogte

Vanuit de parkeerplaats voert de wandeling eerst langs de noordzijde van het nieuwe fort (1). Het uitzicht over de uiterwaarden van de Waal is prachtig. Het fortterrein is wild begroeid, maar wel toegankelijk. Een bezoek is sterk aan te raden. Niet alleen vind je er de restanten van het fort en een mooie hoge omloop op de wallen. Er staat ook nog één van de weinige luchtwachttorens die Nederland rijk is. Deze torens, waarvan er ooit 300 waren, kenmerken zich door het 'raat-systeem': een open betonnen constructie van prefab-elementen. Met wat fantasie zie je er een motief van honingraten in. Deze torens werden in het verleden gebruikt om vijandige vliegtuigen op te sporen. Met de geavanceerde radarsystemen verloren de torens hun functie en zijn ze vrijwel overal gesloopt. Bij fort Sint Andries dus de kans er één te aanschouwen en zelfs te beklimmen. Vanaf de top van de toren wacht naast een prachtig panorama over de Waal ook de eerste blik op het Kanaal van Sint Andries en de gelijknamige sluis.

Zicht vanuit de luchtwachtoren op het kanaal en de Waal.

Het bruggenhoofd

Vanaf het fort sta je zo bij het kanaal. Mijn tocht voert eerst noordwaarts richting het bruggenhoofd in de Waal. Je struint hier over de

kanaaldijk met aan je linkerhand het kanaal en een fraai uitzicht op Rossum. Aan je rechterhand is er de wijds weglappende Waal met grazend vee in de uiterwaarden. Het is een prachtige plek. In het gras ontwaar je op regelmatige afstanden oude meerpalen. Deze stammen uit de tijd van de aanleg van het kanaal. De oevers lenen zich nu niet voor het afmeren van schepen. Wel zijn er in het kanaal zelf hoge stalen dukdalven ten behoeve van het aanmeren. De wandeling loopt dood op het bruggenhoofd dat een eind de Waal in steekt. Hier staan verder nog wat seinpalen en informatieborden. Je kunt er prima naar de schepen kijken. Geregeld vaart een schip het kanaal op richting de sluis.

Zicht op de sluis

Ook ik loop nu terug richting de sluis. De twee hoge hefinstallaties van de sluis (2) zijn al van verre te zien. Imposant, maar toch rank is dit bouwwerk met een herkenbare functionele architectuur uit de jaren dertig. De hefdeuren kunnen tot bijna 12 meter boven N.A.P. worden getild. De provinciale weg kruist de sluis middels een kleine hefbrug. Voor fietsers en wandelaars is aan de Waalzijde een nieuwe hoog gelegen vaste brug aangelegd. Vanaf deze brug heb je een prima zicht op de sluis en het scheepvaartverkeer in de sluis. De hefdeur wordt pal voor je neus open en dicht gedaan. De sluiskom is lang en smal. Een sluis heeft toch wat magisch, want veel mensen blijven op deze mooie dag op de brug staan om het schutten van de schepen te bekijken. Je komt er van in een vakantiesfeer. Zelfs in de ontstane file op de provinciale weg is de sfeer gemoedelijk en komen veel mensen de auto uit om naar de schepen te kijken.

Het sluiscomplex van Sint Andries.

Hoe nu verder?

Hoewel de sluis en het kanaaldeel richting de Waal echt gegraven zijn, draagt ook de oude Maasmeander ten zuiden van de sluis de naam 'Kanaal van Sint Andries'. Dan wil ik natuurlijk ook dat deel zien. Dat is echter nog niet zo gemakkelijk. Het sluiscomplex zelf is niet toegankelijk en ook daarna zijn er geen wegen of paden langs het kanaal. Er zit niets anders op dan door de Buitenpolder van Heerewaarden te gaan struinen. Deze Buitenpolder is vanaf 1996 ontwikkeld tot natuurgebied. De landbouwfunctie is er verdwenen en het terrein is deels afgegraven, inclusief doorbraken richting de oude Maasmeander/het kanaal. Door al dat water is het even zoeken naar de ingang. Een goede kaart helpt en wie die niet bij zich heeft, zoekt naar de Heggeldijk richting de steenfabriek. Op weg daar naartoe wordt het buurtschap Sint Andries, dat binnen de omwalling van het Oude fort Sint Andries ligt, gepasseerd.

Een paradijs aan de rivier

Toegegeven, ik heb zo wel eens mijn bedenkingen over de natuurontwikkeling in Nederland. Ik ben zo iemand die kan genieten van de inrichting en de achterliggende verhalen van cultuurlandschappen. Echter, de Buitenpolder toont aan dat met enkele kleine ingrepen een paradijselijk gebied kan ontstaan langs de rivier. Wat is het hier prachtig wandelen: prachtige bomen, oude wallen en dijken, glinsterende strangen en zand- en kleiputten. Dat ik dan ook nog een steenfabriek, het dorp Maren en de hefinstallatie van de sluis kan zien doet mij dan nog meer goed. Het zorgt voor contrast en maakt

de beleving van het gebied meer intens. ik zou zeggen mensen, 'blijf hier weg', dan is het nog eenzaam genieten.

Koeien zoeken verkoeling langs het kanaal.

Van koeien en natte voeten

Intussen realiseer ik mij dat dit verhaal meer over gebouwen en gebieden langs het kanaal, dan over het kanaal zelf gaat. Het kost over land dan ook de nodige moeite om het kanaal te bereiken en de omgeving is wel zeer verleidelijk. Na eerst wat 'wilde' koeien ontdoken te hebben, wandel ik langs de Maas richting het kanaal. Aan de overkant beelden die rechtstreeks uit Jac. P. Thijsse's 'Onze Groote Rivieren' lijken te komen: koeien die rustig water drinken aan een strandje in de Maas. Soms verandert er niet veel. Eindelijk bij het kanaal gekomen staat er een batterij aan borden en sein- en lichtpalen op een grote betonnen voet. Dit is een belangrijke waterkruising voor de scheepvaart. In de verte vaart de pont tussen Alem en Maren. Vanaf hier is het weer noordwaarts langs het kanaal richting de sluis. Hier wacht een verrassing. De 'dijk' (meer een soort natuurlijke hoogte) langs het kanaal is doorbroken om de grote waterplas in de Buitenpolder een rechtstreekse verbinding te geven met de Maas. Het zal te maken hebben met het geven van ruimte aan de Rivier: een nationaal beleidsprogramma om de watercapaciteit van onze grote rivieren te vergroten en de kans op watersneden te verhinderen. Er wordt wel gesproken van een erosiegeul en deze geul (3) maakt de wandeltocht in ieder geval nog avontuurlijker. Met het water tot net boven de knieën waad ik door de geul.

Een rimboe

Vervolgens is nog een korte tijd langs het kanaal te lopen, maar dan wordt de begroeiing zo dik dat een route meer landinwaarts achter de kanaaldijk gevolgd moet worden. Het kanaal zelf is en oogt hier als een stukje rivier. De oevers doen er natuurlijk aan. Aan de overkant liggen de prachtige Marensche waarden bij Alem. Ook hier valt te struinen op de zomerkade tussen schapen en koeien. Aan mijn kant nader ik nu snel het sluiscomplex en is het ook weer mogelijk bij het kanaal te komen.

Pleziervaart op de Maas.

Oude dingen die voorbijgaan

Vanaf hier is er zicht op de Maaszijde van de sluis. Een grote geul verhindert om daar verder naartoe te gaan. Naast de sluis valt een oude of reserve sluisdeur op die op het droge ligt. Later thuis zie ik op oude kaarten dat de geul die richting het noordoosten afbuigt en stopt bij de provinciale weg nog een restant is van het oude kanaal. Voor zover ik kon zien, is het ook de enige herinnering hieraan. De constante zoem van de radarinstallatie in het kanaal herinnert er aan dat het nu andere tijden zijn. Maar op deze prachtige dag zijn die nog zeker de moeite waard.

Het Kanaal van Sint Andries richting de Waal gezien.

Wat valt op?

- het komt natuurlijk in het verhaal al naar voren, maar dit is een kanaal waar geen wegen of voet- of fietspaden langs liggen. Je kunt er wel prima struinen en dat maakt de beleving ervan eigenlijk alleen maar leuker en intenser. Ik zou bijna zeggen avontuurlijk;
- volgens mij is het uniek. Een plek waar een oud fort door een nieuw fort is vervangen. Met daarnaast een oud kanaal dat door een nieuw kanaal is vervangen. Het zegt veel over de waterhuishoudkundige en militaire dynamiek in dit gebied en in het bijzonder op deze plek;
- het is opmerkelijk dat kanaal en sluis uit de jaren dertig van de vorige eeuw nog altijd goed functioneren. Niet alleen voor de kleine recreatieschepen, maar ook voor de binnenvaart. Zeker in zijn tijd moet dit een modern en grootschalig sluiscomplex zijn geweest;
- de omgeving van het kanaal is prachtig. Zeker de oostzijde met de forten van Sint Andries en de Buitenpolder. Het Nieuwe Fort Sint Andries is zelfs als speerpunt aangewezen in een groot natuurontwikkelingstraject. Voor dit doel zal het fort ook (deels) gerestaureerd worden. Een tweede Blauwe Kamer komt eraan.

Zicht op Rossum.

Literatuur

- G.J. Arends, *Bouwtechniek in Nederland 5; Sluizen en stuwen*, Delftse Universitaire Pers en Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Delft, 1994;
- C. Kolman, B. Olde Meierink, R. Stenvert en S. Broekhoven, *Monumenten in Nederland, Gelderland*, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist en Waanders uitgevers, Zwolle, 2000.

Verder informatie op de volgende website:

- [Over de sluis en vaarweg](#)

WWW.KANALENNEDERLAND.NL